

ПЕТАР САРИЋ

САХРАНА У СУШИЋУ

Не знам који је ово пут да причам ову причу, или да покушавам да је испричам. Све ми је бивало јасно, ни реч није изостала, само што је сваки пут испадало *друкчије*. Као да је, из страха од збиље, постало важније *како* причаш но *шта* причаш. Такође, пошто причи није стало да некога штити или осуђује, не знам колико је она за тебе. Моје двоумљење почиње са сазнањем да постоји приповедање које покушава да теши; које, својим угодним завођењем, може да извуче из тебе што ниси ни помислио; и да кажеш што ниси намеравао. Али док се прича, без узмака, тиска уз истину, било чију и било какву, ваља јој – колико год изгледала једносмерна и невероватна, и колико си год у стању – веровати.

С таквим мислима о њој, и с таквим страхом од ње, ево, почиње – овде под Љуботеном, овде у Штрпцу, овде у мојој кући – да се раздањује. И други Штрпчани, и они што се још мешкоље у својим креветима, и они што су ноћас ками заспивали као ја, неотворених очију, знају да ће се сунце, кад је ведро као јутрос, ускоро појавити негде на средини скоро вертикалне стрмени љуботенског виса који подупире усамљено небо, не додирујући га.

Између шарпланинских врхова, склопљених у венац, не залазе хладни ветрови: северне зауставља сушићки и коштањевски гробен, а јужне, уз Лепенац, пропушта Качаничка клисура. Жубор Лепенца и његових бројних потока, доспевајући и у најзабаченији кутак и не преливајући се преко Превалца нити којег другог планинског превоја, придружује се сваком људском и животињском оглашавању. Па ипак ништа се не држи тако заједно као благи фијук ветра и светлост која, уситњена, шкروпи по води.

Тако је, у подножју Љуботена, почело ово јутро. Тако оно, кад је овако прозрачно, отвара једини прозор на мојој соби чија се

доња ивица поклапа, и спаја, са подножном таблом мог кревета коју, чим испружим ноге, додирну моји табани. У понављању тог додира нема разлике, нема ни бола, могло би се рећи ни додира; ничега; па ни могућности објашњења: шта је то у њему што ме сваки пут тргне и узнемири, или, ако сам заспао, пробуди? И, убрзо потом, као да ништа није било. Нико не зна на шта може да изађе прича о *ничему*. Као што се не зна хоћемо ли, у догледно време, достићи такво савршенство да сазнамо и оно што није за наша чула; хоћемо ли, једном, моћи да региструјемо и оно што не престаје да се с нама, и око нас, збива, што наводно не постоји, а што би довело до разјашњења многих тајни, па и наших снова; и нашег колективног избављења?

Лежим на леђима, с рукама испод главе. Прсти мојих руку, улазећи једни између других, стежући се и пуцкетајући, потврђују да ће сунчев зрак, са оне косине љуботенског вуса, као са оштрице ножа, не задржавајући се на окну прозора, погодити моје лице које је, сложено у полукружне боре око уста, покушало да се склони.

Кад би онај што задаје страх знао о страху макар део онога што ми знамо, бежао би од нас горе но што ми, обикли на страх, бежимо од њега.

И тек сад, пошто се огласило куцање на вратима, мени се враћа ноћашњи сан. Захваљујући нејасноћи шта је отворило моје очи – светлост или куцање на вратима – сан постаје стварнији и од светлости, и од куцања...

Свиће, као јутрос. Куцање на вратима, као јутрошње. Устајем и отварам врата. Све се понавља. Дочекује ме човек с маском на глави и с упереним пиштољем. Слободном руком даје ми знак да ћутим. Знам да ће ме убити, али не ту, на прагу. Као да је имао обзира према мојој деци и жени. И без његовог упозорења, ћутао бих. Тад угледам још двојицу, са истоветним маскама на главама. Биле су исплетене, као чарапе, од црне пређе, са две рупе кроз које су гледали. Један од њих нечујно је притворио врата куће као да му је, због нечега, било стало да се неко од мојих не пробуди. Није ми дозволио да их ја затворим. Одвели су ме без иједне речи. Објашњење, стварно, није било потребно. Избегавао сам да погледам у оне рупе на њиховим маскама: препознам ли их, за мене не би било наде која се, из ничега, јави.

Везали су ми руке обичним ужем, очи некаквом шареном крпом, и стрпали ме на задње седиште аутомобила, у ком је, за воланом, без маске, седео четврти. У шарама мараме, везане преко мојих очију, највише је црвене боје. Сан је, кад се не разликује од стварности, потпун. Та боја била је последње што сам видео. Крпа

преко очију, наједном, постаје провидна. И ја видим! Кола су се кретала испред сеоске кафане (макар део онога што се догоди у Штрпцу, дешава се испред ње или у њој); изнад њених врата натпис ЉУБОТЕН. Скрећемо према Брезовици; помислих да ме воде на ливаду, скрајнуту с пута, на којој су бугарски фашисти 28. јуна (на Видовдан) 1941. године стрељали, неке и заклали, „четрдесет осам Штрпчана, симпатизера НОП-а, међу којима и дванаесторо деце”; тако стоји на споменику; и да ће на тој ливади – од ње нема погодније – свршити са мном. Сан учвршћују споредни детаљи који најмање личе сну. Али кола наставише путем који одатле почиње да се пење. На улазу у Брезовицу аутомобил скреће лево, одакле почиње највећа узбрдица. Бука мотора се појачава. Аутомобил, и кад успори, заједно с нама, одскаче. Овде је најгори макадам. Да на једној кривини, која саставља полукруг, возач није стао, кола би се преврнула. Ту и сан као да је прекинут; и ја поново ништа не видим, ни чујем. Преко мојих чула нахватала се скрама, прилагођена одређеном чулу да би га неутралисала. Тај осећај – кад тело ништа не прима и ништа не одашиље, као да ниси жив, а знаш да на теби нема ни огреботине – може бити у сну који није само сан; и у ком твоје одсуство и твоја одузетост постижу пуну целовитост и јединство; и снагу за коју ниси знао да је поседујеш.

Али то, и овог пута, траје кратко; и бива само зато да би сан, на прелазу у стварност, досегао свој врхунац.

Кад су чула почела да се враћају (најпре сам прогледао), све се, у мери коју није било могуће одредити, окренуло. Више нисам у колима; ни трага од људи који су ме водили на губилиште; лебдим над бескрајном буковом шумом. Само понегде, у згуснутом зеленилу, забеласа се трачак планинског потока. Остварују се моји дечји снови о летењу. Тако, не машући крилима, лете орлови. Жубори потока, који се чују а не виде, као да су негде повезани с летењем. И, напokon, видим: приближавам се оштром врху Љуботена. Или се он креће пут мене. И знам: ако се усправим на тај врх, нећу овог пута умрети; иако су ме можда убили.

Да није тако, не би био сан. Усред тог јутарњег озарења, у ком је трептала цела планина, без ослонца и без порекла, сасвим нечујно, блеснула је нека друга светлост. По њој би, да је ноћ, могло да се хода. Она омогућава да кроз планину, као малопре кроз крпу везану преко очију, видим. Из ње је синула буктиња, огромни пламтећи нож, са оштрицом усмереном пут мене! За неколика трена бићу преклан. Изненадном страху, ниоткуд, нема прилаза. Ни дршку ножа, ни руку која ју је држала, нисам стигао да видим. Или ни дршке ни руке није било. Ничега сувишног. На коју год страну окренуо, летим у сусрет том ножу.

Остало је да покушам да се неким малим, по могућности невидљивим, гестом избавим. И, успевам! Преда мном се простр-ла Сушићка планина на чијој су стрмини, под самим врхом, једна изнад друге, поређане куће села. Скупљене на малом простору, намештене као група људи спремна за фотографисање, куће се, у ишчекивању, пропињу једна изнад друге.

Кад си сигуран да је сан, није; кад си сигуран да није сан, јесте.

Тако сам се целе те ноћи, преврћући се у кревету, мучио, презнајао. Шта све нисам покушао, али чим бих склопио очи, иако будан, слике би се враћале. Све је почело оним куцањем на вратима. Нисам очекивао човека с маском на глави и с пиштољем у руци; а још мање да сан, усред сна, може да пређе у стварно дешавање. У ходнику је било мрачно; и ја се, с обе руке испред себе, као слепац, приближавам вратима. Ни шкрипа врата се не чује. Али, ко је тај пред вратима, и какву вест, у ово доба, доноси?!

Кад сам га угледао, као да су се планински врхови помешали, и сручили: негде у мени чуло се ситно осипање слично оштрењу ножа. Али преда мном, овог трена, стоји Чеда, први комшија! Није просто ни с изненадним олакашњем: ко зна какву вест доноси Чеда; можда су опет неког убили, или је цело село у опасности?... Трајало је краће но док се онај, с маском преко главе и с пиштољем у руци, претварао у суседа Чеду. Страх од убице није се много разликовао од овога шта ће рећи Чеда. Најнеизвесније је кад оно што никад није било заједно не можеш да одвојиш.

„Убили Божицара – Божа, из Сушића!”, журио је Чеда спречавајући ме да га погледам, или да га шта упитам, или да шта кажем. Знам: убили су га Шиптари.

„Куку нама!”, рекао сам. Он, као да ништа не чује, гледа у мене.

Божицар је био код оваца и говеда, недалеко од села. Чувао је своју и братовљеву стоку. Пронело се да је била освета, али је поп Тихомир објаснио: „Да је освета, не би отерали сав његов и братовљев мал.”

„Била су двојица, наоружана аутоматима. Божа је, у знак предаје, дигао руке... Нису пуцали...”

„Заклали су га?”

„Заклали су га!”

Говорио је као да не обавештава мене но неког ког само он види; и од кога тражи помоћ. Речи као да је изговарао неко други, а он их, као ја, слушао.

„Нашли тело, без главе.”

Кад би и ово могло у сан?

Стајао је узнет, и удаљен од онога што је говорио. И од мене. Као да није био жив човек.

Учестало, овако: о Станојку, Петку и Ратку из Врбештице; о Пауну, Марку, Живојину, његовом сину Ивану и зету Властимиру из Готовуше; о Добрету и Борку, оцу и сину, из Драјковца; о Љубиши из Горње Битиње; о Стаји из Севца; о Драгану и Ђорђу из Штрпца...

„На крају, и нешто ново: на збору у основној школи тебе су одредили да данас, у Сушићу, говориш над одром покојника.”

И мој сусед Чеда, као да се плашио онога што је рекао, или онога шта бих ја могао да кажем, журно се окренуо и отишао.

Вратио сам се у кућу. Од толиких првака, и у мом одсуству, мене *одредили!* Не верујем да је само зато што сам у Сушићу био учитељ (1958/59). Можда су неки, из страха, одбили да говоре. Дошло такво време. А и за себе сам често мислио, и због тога испаштао, да сам страшљивац; да бих, кад би ме притерали уз зид, издао и онога који ме родио. Био сам још дечак, четврти основне, кад ме, сад не знам због чега, друг из школске клупе, пред свима, назвао кукавицом...

Мислио сам да ни жена ни деца нису устали; а сви су били на ногама, обучени и спремни. Најнеопходније ствари данима стоје спремљене у торбе и џакове. У једном џаку су печени хлебови.

„Није за бежање! Није!”, грабио сам да им објасним. Да сам их погледао, ко зна колико би ми веровали. Тако не сме да изгледа онај у кога сви гледају, и од кога све очекују.

Испречила се супруга не погледавши на децу пред којом смо избежавали такве разговоре:

„Кажи! Доста смо их лагали!”

Да је наставила, и она би ме назвала кукавицом.

„Убили Божицара Маркочевећа, из Сушића!”

Заћутала је; поверовала ми је. Поверовала су и деца. Ко зна како сам, сад кад су ми веровали, изгледао.

„Сву стоку, његову и братовљеву, одјавили.”

Скуп Штрпчана заказан је на зборишту, испред сеоске кафане, у једанаест часова. И из других села групно ће на сахрану. Откад се заратило, мало се ко сам креће. Било нас је двадесетак. Прилази ми Љубинко Мрђинац:

„Ти најбоље знаш шта ћеш, и како, о Божи. Био си учитељ у Сушићу. Божа ти је био ђак.”

Пошли смо испред штрбачке кафане. Пут води између задружне зграде и Дома културе „Свети Сава”, ломи се у две оштре кривине и, након стотинак метара, излази на мост испод кога, уз буку, протиче Миљоштица која се, недалеко одатле, улива у Лепенац.

Погледао сам у небо које беше ниско сишло, поклопило гробље, и нас. Кад је сан ближи стварности, како да му верујем; кад је стварност ближа сну, како да јој верујем?

Све што ме данас сналази почело је јутрошњим дешавањем...

Јест, сасвим је извесно да су се непознати људи, са маскама на глави и онај с пиштољем у руци, и комшија Чедо, појавили на истом месту (пред вратима моје куће) и готово у истом тренутку (5 часова и 30 минута). Зато може бити да је и једно и друго био сан; да је и једно и друго била јава! Зато је могуће да се ради и о мојој смрти, да сам ја, уместо Боже, преклан оним ножем. Једино је Чедо, појављујући се пред вратима моје куће уместо убице, могао да зна истину. И место и време су се поклопили! Као што је могуће да ме Чедо, замењујући ме са Божом, обавестио о мојој смрти. Сад, кад ништа није тамо где је било, то је постало свеједно...

Једино знам да сам ја тај који ће говорити о покојнику. Једино не знам – шта ћу рећи. И, је ли могуће да ћу сам себи одржати посмртни говор?! Ако је *јесће* постало *није*, и ако је *није* постало *јесће*, све је могуће...

Изнад тела покојника стоји човек окренут ми леђима. Покојников син Стаменко. И ја гледам у пете његових ципела, утонуте у ископану земљу. Пете се подижу и спуштају. Осипа се земља са потпетица. Узбуђење расте. Свеједно је који се део тела покреће. Њише се кандило у руци попа Тихомира. Опело ће ми помоћи, или одмоћи. Шири се мирис тамјана. И дим.

Сахрана у Сушићу је почела.